

O NAMJENI JEDNOG ANTIČKOG UPOTREBNOG PREDMETA

Metalne antičke kutijice u jednom dijelu stručne publicistike interpretirane su kao privjesci i svrstane među nakit. Ovdje je učinjen pokušaj da se to, u nas gotovo uvriježeno gledanje, donekle revizira i da se ovim kutijicama »vratiti« njihova izvorna namjena. A ona je podrazumijevala zaštitu voštane površine sa otiskom pečata i ujedno osiguranje nepovredivosti zapečaćene pošiljke.

U ovom kratkom oglednom tekstu ne razmatra se novi, neobjavljeni materijal, nego se pokušava preispitati i potvrditi funkcija jednog predmeta, odavno poznatog i publiciranog u brojnim primjercima.¹ Na njega se pretežno gleda s jednog, već ustaljenog pristupa kojega bi možda trebalo staviti pod upitnik, budući je taj predmet, izgubivši svoju izvornu namjenu i kontinuitet u vremenu, ostao izvan danas postojećih kategorija. On spada među one nalaze koji, prilikom otkrivanja, nisu bili zatečeni u svojoj funkciji.

Radi se o minijaturnim metalnim kutijicama, odnosno kapsulama, različitog oblika, kojima je, gotovo u pravilu, poklopac ukrašen. Na njihovom donjem dijelu redovito se nalazi par polukružnih otvora na bočnim stijenkama i nekoliko kružnih otvora u dnu. Otvaranje i zatvaranje riješeno je pomoću zglobne naprave, takozvanog šarnira: srednji segment naprave sastavni je dio poklopca a dva pobočna segmenta učinjena su u komadu s donjim dijelom kutijice. Kroz perforacije na sva tri navedena segmenta provučena je mala žičana osovina kojoj su krajevi raskucavanjem prošireni ili su na njih učvršćene poluloptaste glavice poput ukrasnih čavlića. Pojavljuju se u više varijanti, a najčešće su one kružnog, listolikog i rombičnog oblika. Dekoracija na poklopcu kreće se u rasponu od jednostavnih glatkih žljebića ili istaknutih rebara pa do uloženog monokromnog ili polikromnog emajla koji, složeno raspoređen, može pokrivati čitavu površinu poklopca. U stručnoj literaturi ove

¹ Ovdje donešeni primjerci, svi su već objavljeni. Oni na T. 1, 1, 4 i T. 2, 8—13 preuzeti su iz knjige I. Sellye, *Les bronzes émaillés de la Pannonie romaine, Dissertations Pannonicae II*, 8, Budimpešta 1939 (T. XV, 1, 7, 12, 15, 27, 33, 38, 40). Ostali na T. 1, 2, 3, 5, 6 i T. 2, 7 su iz publikacije: *Nakit na tlu sjeverne Dalmacije*, Zadar 1981 (Fig. 2, 74, 75, 91—93). Rekonstrukcija načina upotrebe kapsula učinjena je prema: *A Guide to the Antiquities of Roman Britain*, London 1922, str. 95, 96 i *London in roman Times*, London 1930, str. 108.

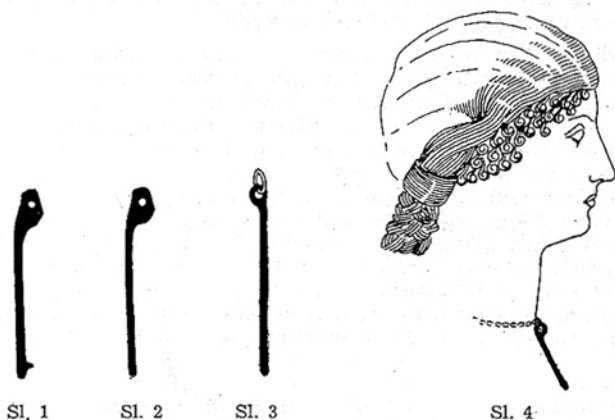
kutijice dvojako su interpretirane. Stariji autori tretirali su ih kao privjeske s magičnim svojstvima. Općenito gledajući, takvo opredjeljenje je logično, jer one zaista izgledaju kao privjesci. Kod svakog pokušaja određivanja namjene ovom predmetu, ponajprije se zapaža gotovo obavezna, raskošna i raznovrsna dekoracija na njegovom poklopcu, koja ga upravo »gura« u kategoriju nakitnog pribora. Ona je katkada tako specifična da joj nije teško pripisati magični učinak (na primjer u slučaju poklopaca sa plastično izvedenim phallos-om). I sama forma ovog predmeta takva je da on izgleda poput medaljona odnosno bulla-e. Najzad, i svrha perforacija u donjem dijelu kutijice dala bi se nekako objasniti sadržinom koja ide uz nakit, to jest mirisnom tvari koja bi, u dodiru s kožom, isparavala ili pak nekom drugom sadržinom koja ima zaštitna svojstva poput amuleta.

Oslanjajući se na publikacije iz prošlog stoljeća,² stanovište koje ove kutijice tumači kao privjeske, preuzela je i I. Sellye. Ona je objavila preko 40 primjeraka ovih kapsula iz Panonije, navodeći samo da su nošene oko vrata kao privjesci s magičnom snagom.³ Nije se posebno njima bavila pošto je to izlazilo iz okvira problematike kojoj je posvećen njezin rad.

Ovo isto stanovište usvojeno je i u nas, a u domaćoj publicistici ono se održalo sve do danas. Tako su, na primjer, i kapsule koje potječu iz Dalmacije, u katalogu izložbe održane 1981. godine u Zadru, svrstane među privjeske.

Dilemi oko određivanja funkcije ovom predmetu, doprinijeli su i samostalni nalazi poklopaca bez donjeg dijela kutijice (T. 1, 6; T. 2, 7, 8, 10). A poklopci kutijica, naoko gledano, izgledaju jednako kao i privjesci, tim više što se neki identični ukrasni motivi javljaju i na jednim i na drugima. No, nakon pažljivijeg promatranja detalja, izvjesna diferencijacija ipak je moguća.

Većina kutijica, o kojima je ovdje riječ, zatvara se pomoću trna smješteneog s naličja na završnom dijelu poklopca (sl. 1), koji naliže u udubljenje na odgovarajućem dijelu kutijice. Prema tome, ako postoji ovaj trn, tada se za-

² Na pr. A. von Cohausen, *Römischer Schmelzschmuck*, Nassauer Annalen 12, Wiesbaden 1873.

³ I. Sellye, 1939, str. 37.

sigurno radi o poklopcu. Ako je u pitanju poklopac koji se samo prislanjao na donji dio kutijice (takav je slučaj sa skromnije ukrašenim primjercima kružne forme: T. 1, 1—3), pa trn nije ni postojao ili je pak polomljen, tada je jedino mjerodavan položaj pločice sa otvorom za karičicu na koju se vješao privjesak odnosno položaj srednjeg segmenta zglobne naprave kutijice. Srednji segment zglobne naprave izbočen je prema naličju (sl. 2), dok pločica s otvorom za karičicu za vješanje privjeska na lančić mora biti čim više u ravni donje plohe privjeska (sl. 3), kako ne bi stršila i smetala kod nošenja (sl. 4).

Nakon ovoga, dosta kompliciranog načina razlučivanja poklopaca od privjesaka, dilema oko namjene kutijica ne začuđuje. Ali, opisani detalji dovoljno su uočljivi i na njih se možemo osloniti. Jer, ne treba zaboraviti činjenicu da je antičko dizajniranje svaki predmet precizno podešavalo njegovoj namjeni, bez ikakvih suvišnih elemenata. Stoga se podaci koje pruža sam predmet, u metodološkom pristupu oko rješavanja dileme u pogledu namjene, nikako ne mogu prenebreći.

Ako se ponovo vratimo na pitanje da li su kapsule bile nošene kao privjesci, ustanovit ćemo da takvu mogućnost opovrgava sama njihova izrada, pošto niti jedan primjerak nije osposobljen za nošenje oko vrata, jer ne posjeduje nikakav element za vješanje. Osim tri otvora za žičanu osovinu koja spaja donji dio i poklopac kutijice, nikakav dodatni otvor, karičica ili kukica, ne postoje. Zato se funkcija privjeska za ovaj predmet mora sasvim odbaciti i prihvatiti njezino drugo tumačenje, koje je također starijeg datuma ali se zasniva na uvjerljivijim argumentima.

Zastupnici drugog stanovišta su britanski i njemački autori. Oni u ovim kutijicama vide izričito posudice za pečat i odriču im svaku drugu namjenu. One su imale funkciju neke vrste zaštitne ambalaže za osjetljivi voštani pečat, koji se, stavljen direktno na podlogu, mogao lako oštetiti. A najmanje oštećenje moglo je učiniti neprepoznatljivim fini otisak motiva ugraviranog na pečatnjaku i otežati njegovu identifikaciju. Jednako kao što je drvena ploča, prevučena voskom, bila zaštićena još jednom drvenom pločom, pa je i sama bila u nekoj vrsti kutije, i ove kapsule štatile su jednu malu voštanu površinu. Istovremeno, njihova upotreba garantirala je autentičnost poruke i osiguravala nepovredivost pošiljke. Svitak, drvena kutija ili tablica, priređeni za slanje, omotani su vrpcom, krajevi vrpce provučeni su kroz otvore na bočnim stijenkama a na uzao, svezan unutar donjeg dijela kutijice, ulijevao se vosak i utiskivao pečat (T. 3). Kružne perforacije u dnu vjerovatno su služile kao oduška za višak voska, kako ne bi prelazio preko ruba prilikom utiskivanja pečata. Skrućivanjem, kroz perforacije iscurjelog voska, kapsula je donekle bila zalijepljena za podlogu. Ako su pečaćene drvene pošiljke, kroz ove otvore kapsula se čavličima mogla fiksirati za drvo.⁴

⁴ Potvrde za ovakvo tumačenje kapsula, donekle pruža odgovarajući srednjovjekovni materijal. Srednjovjekovni pečati puno su veći, otisnuti u tvrdj pečatnoj smoli koja ima formu kružne pločice, a vise na vrpci kojom je ujedno povezan dokument. Ako su zaštićeni, onda je to češće platnena vrećica, poput jastučića, u koju su zašiveni. Iako rijetko, na nekim važnim oficijelnim ispravama javljaju se i drvene kutijice za pečate. I one imaju postrane otvore za provlačenje vrpce a zatvaraju se okretanjem poklopca na kojem su utori. Ali ove drvene kutijice su velike i duboke pa je zbog toga, kao i zbog oblika i materijala od kojega su učinjene, teško u njima gledati direktni derivat antičkih kapsula, no one svakako potvrđuju kontinuitet funkcije ovoga predmeta.

Dakle, kapsule treba smatrati upotrebnim a ne nakitnim predmetima, točnije rekvizitom pisaćeg pribora. Obavezni ukras na njihovom poklopcu samo potvrđuje dobro poznatu težnju za ukrašavanjem, iskazanu gotovo na svakom predmetu svakodnevne i toliko svojstvenu antičkoj kulturi i civilizaciji koja ih je proizvela.

U kojoj mjeri su bile masovno korištene i što se događalo s njima nakon primitka poruke ili pošiljke, ne možemo ni pretpostaviti. Svaka od njih, nakon odstranjivanja starog voska, mogla je biti ponovo upotrebljena. Teško je, međutim, vjerovati da su bile obavezno vraćane pošiljaocu. U tom slučaju bile bi izvana obilježene nečim ličnijim nego što je ukras iz dekorativnog repertoara kakav se javlja i na drugim metalnim predmetima. A tada bi i odnos suvremenika prema njima bio drukčiji. Jer, indikativno je da ni jedan do sada poznati primjerak, nije bio nađen u grobu⁵. To bi značilo da kapsule za pečate nisu pripadale inventaru predmeta lično vezanih za pokojnika.

Kapsule se uglavnom javljaju u naseljima, civilnim i vojnim. Dosta su česte u kastelima na germanskom limesu, a u nas su nađene u Sisku, Osijeku, Vараždinskim Toplicama, Solinu, Ivoševcima, Novim Banovcima, Surduku, Vršcu i Ptujju.

Rijetko potječu iz sustavnih istraživanja, pogotovo primjerci sa našeg područja što, uz okolnost da ih na nekropolama nema, otežava njihovu preciznu dataciju. U globalne vremenske okvire može ih se smjestiti indirektno, posredstvom ukrasnog motiva i njegove izvedbe, jer se ovi uklapaju u dekorativni stil kojem pripadaju i ukrasi na drugim metalnim predmetima iz istog doba.

Gotovo svi primjerci izvedeni su u bronci, uobičajenoj leguri rimsko-provincijalne produkcije. Skromnije ukrašeni komadi sa bijelom prevlakom i poluloptastim uloškom od bijelog metala te oni sa žljebićima ili manjim poljima ispunjenim emajlom u jednoj boji (T. 1, 1—3, a najvjerojatnije i br. 5) idu u I st., dok bi primjerci sa složenijom mrežom polja, sa ili bez pregradaka, ispunjenih višebojnim emajlom (T. 1, 4, 6; T. 2, 7—13) išli u II st., a donekle i prelazili njegove granice.

Ovime bi, sažeto, osnovna analiza kapsula bila iscrpljena. Na kraju treba ponoviti da je ovaj tekst svjesno ograničen samo na pitanje namjene, dok bi kompletna problematika kapsula bila zaokružena tek nakon razrađene tipologije, razvojnog slijeda te analize načina njihove izrade i ukrašavanja.

Općenito, proučavanje sitnih metalnih uporabnih rimskih predmeta pokazuje da je svaki od njih imao konkretnu namjenu. U rasponu od rimskog razdoblja do danas, prvobitno posve određena funkcija nekih predmeta vremenom je zaboravljena i dešava se da, u nedostatku elemenata za njezino precizno definiranje, »neprepoznatom« predmetu pridamo druga svojstva. Kapsula za pečate jedan je od takvih primjera. Stavljanje pečata u specijalne kutijice danas nam može izgledati kao zamršen i suvišan čin, ali u vrijeme kad je distribucija pošiljki, često povjerljivog ili dragocjenog sadržaja, povjeravana robovima, to je morao biti dosta popularan način za osiguranje njihove nepovredivosti.

⁵ Konstatacija se temelji na dostupnoj literaturi koja nije osobito ažurna.

Remza KOŠČEVIĆ

ON THE PURPOSE OF AN ANCIENT CONTAINER

Summary

This short essay seeks to re-examine and establish the function of an object long known and described in numerous specimens. It questions one scholarly opinion about this object, whose classification is difficult due to the lack of a continuing tradition of use.

The item in question is a miniature metal box occurring in various shapes, as a rule with a decorated cover. The lower part regularly has two semicircular openings on the side walls and several round openings on the bottom. The cover is joined to the body with a hinge.

These boxes have been given two interpretations. Older scholars treated them as pendants with magical qualities, as suggested by their appearance. Every attempt to determine their function has begun with the almost obligatory decoration of the cover, which »pushes« them into the category of ornamental object. Sometimes the decoration is so specific that it easily lends itself to magical interpretation. The shape of the object also suggests a medallion or bulla. Finally, the purpose of the openings in the lower part might be explainable by a content associated with jewelry, a scented substance which would evaporate in contact with the skin.

Relying on 19th-century descriptions, I. Sellye has adopted the view of these boxes as pendants. She has described more than 40 specimens from Pannonia, stating that they were worn around the neck for their magical power. She did not study them specially since this was outside the scope of her work. The same view is accepted in Yugoslavia and is found in literature until the present. The dilemma in establishing the function of these objects has been added to by independent finds of covers without lower parts of the boxes (Plate 1, 6; Pl. 2, 7, 8, 10). And the covers are almost identical to pendants, particularly since the same decorative motifs can appear on both.

The possibility of their having been worn as pendants is, however, ruled out by their construction, since no specimen is equipped for hanging around the neck. Apart from three perforations for the wire hinge-pin joining the cover with the lower part, no further opening, ring, or hook is found. Hence the function as a pendant must be rejected in favor of another interpretation, also of long standing but based on more acceptable argumentation, particularly as regards the purpose of the semicircular and circular openings in the lower part of the box.

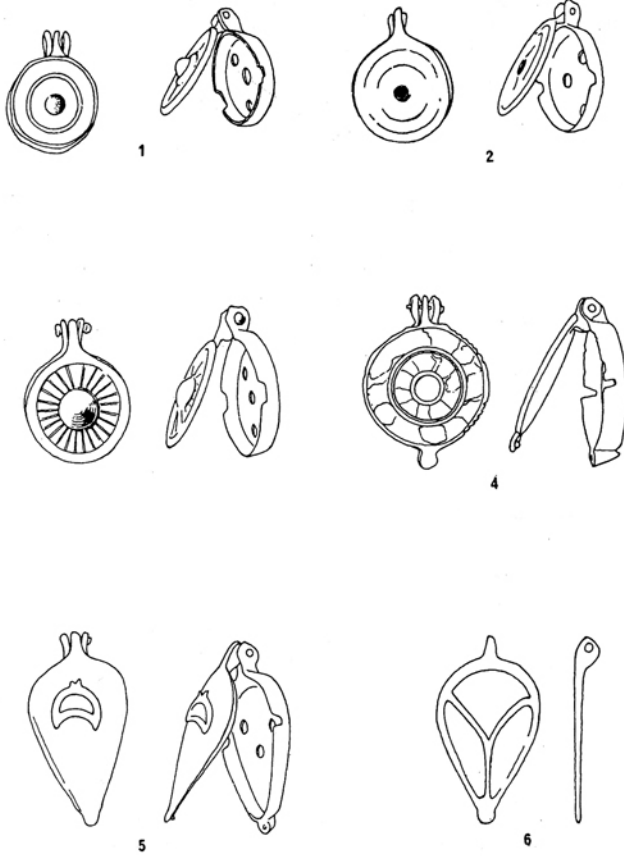
The upholders of the second interpretation are British and German scholars. They regard these boxes as containers for seals and deny them any other purpose. As such they were a sort of protective covering for the sensitive wax seal, as well as a guarantee of the inviolability of the matter sent. A scroll, wooden box, or tablet would be prepared for sending by wrapping with a string, whose ends were passed through the side openings in the seal container and tied. Wax would be poured in over the knot and the seal impressed (Pl. 3).

Hence, the containers are useful and not ornamental objects, a component of writing materials. We cannot tell how widespread their use was and what happened to them afterward. Any one could be reused after removing the old wax. It is difficult to believe that they were necessarily returned to the sender. In such a case they would have had to be externally marked with something more personal than their decorations, which are from the same repertoire seen on other metal objects. And contemporaries would probably have viewed them differently. Significantly, no spe-

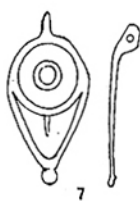
cimen so far known (at least from Yugoslavia) has been found in a grave. Hence seal boxes were not in the set of objects personally connected to the deceased. They are found mainly in settlements, civilian and military. In Yugoslavia they are known from Sisak, Osijek, Varaždinske Toplice, Solin, Ivoševci, Novi Banovci, Surduk, Vršac, and Ptuj.

Especially in the Yugoslav area, they rarely come from systematic excavations. This, with the fact that they are lacking in necropolises, hinders precise dating. They can be placed roughly since they fit into the decorative style of other metal objects from the same period.

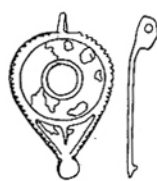
Almost all specimens are of bronze, the customary alloy of Roman provincial production. More modestly decorated pieces with white metal plating and a hemispherical riveted decoration of white metal, as well as those with grooves or small panels filled with enamel in one color (Pl. 1, 1—4, and most probably also No. 5) belong to the 1st century, while pieces with a more complex network of panels, with or without borders, filled with polychromatic enamel (Pl. 1, 6; Pl. 2, 7—13) would be from the 2nd century and perhaps somewhat later.

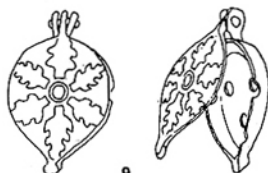
1, 4: Sisak; 2: Ivoševci; 3: nepoznato nalazište (Dalmacija); 5, 6: Ivoševci

7

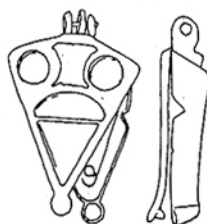
8

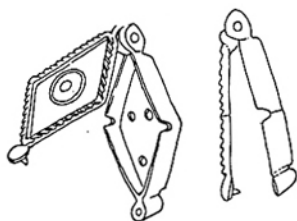
9

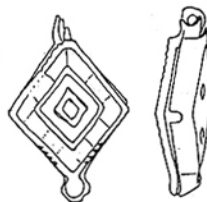
10

11

12

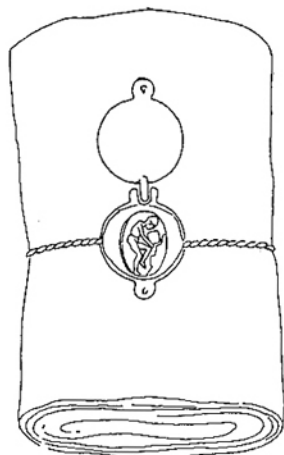
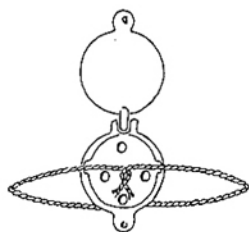
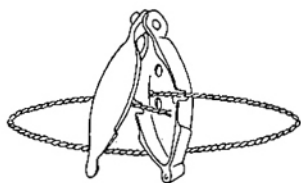

13

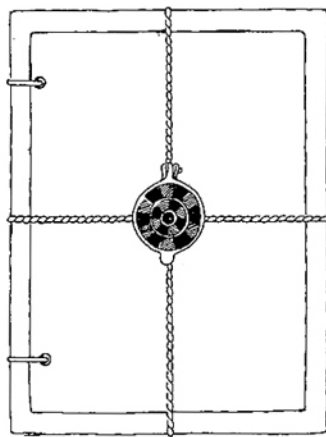
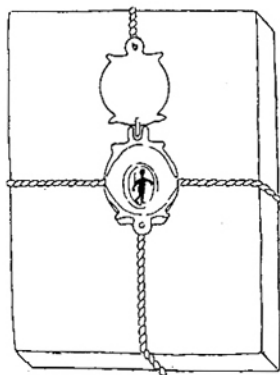
7: nepoznato nalazište (Dalmacija); 8—13: Sisak.

T.2

T.3

Rekonstrukcija načina upotrebe kapsula za pečate.